

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת בראשית, תשס"ז
מספר 674

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

"ומעץ הדעת טוב ורע, לא תאכל ממנו"

אחת הפרשיות הקשות ביותר בספר בראשית היא סיפור גן עדן. לאחר בריאת העולם, יצר הקב"ה גן נפלא ("ויטע ה' א-להים גן בעדן מקדם" [ב:ח]), ובתוך הגן הושם תחילה אדם ואח"כ צורפה אליו חוה. בגן עדן היו עצים יפים, חיות נפלאות, נהרות נעימים וכל דבר טוב, ואת כל אלה מסר הקב"ה להנאתם של אדם וחוה, חוץ מפריו של עץ מסוים, הלוא הוא עץ הדעת, שאכילתו נאסרה עליהם ("ומעץ הדעת טוב ורע, לא תאכל ממנו" [ב:יז]). יתרה מזו, הקב"ה קבע עונש חמור ביותר על אכילת פרי עץ הדעת ("כי ביום אכלך ממנו, מות תמות" [שם]). סיפור גן עדן מעורר שאלות רבות ומגוונות.

- א. איזה עץ היה אותו עץ נורא, שהעונש על אכילת פרותיו הוא מוות? שאלה זו הינה נושא לדיון בגמרא (ברכות מ ע"א), והדעות שם חלוקות אם היה זה עץ תאנה, גפן או אתרוג. יש גם דעות נוספות, אבל היות שאין לשאלה הזו השלכות מעשיות - אין הכרעה בגמרא בעניין. לצורך דיוננו כאן נניח שעץ הדעת היה עץ תאנה. מה רע באכילת פריו? למה אסר הקב"ה על אדם וחוה לאכול מפרי העץ הזה?
- ב. מה פשר השם "עץ הדעת"? וכי האוכל מפריו מחכים?
- ג. מדוע נקרא העץ גם "דעת טוב ורע"? מה הקשר בין מוסר ("דעת טוב ורע") לבין אכילת פרי זה או אחר?
- ד. בסופו של דבר אכלו אדם וחוה מעץ הדעת, אבל הם לא מתו באותו יום. אדרבא, אדם המשיך לחיות עוד 930 שנה! מהי אפוא משמעות האזהרה: "כי ביום אכלך ממנו, מות תמות"?
- ה. במהלך הסיפור מתארת התורה את לבושם - או, ליתר דיוק, את העדר לבושם - של אדם וחוה: "ויהיו שניהם ערומים האדם ואשתו, ולא יתבששו" (ב:כה). מה פשר התוספת: "ולא יתבששו"?
- ו. כאשר הנחש שכנע את חוה לאכול מעץ הדעת, והיא נתנה מהפרי גם לאדם - "ותקח מפריו ותאכל, ותתן גם לאישה עמה ויאכל" (ג:ו), התוצאה הייתה מפתיעה: "ותפקחנה עיני שניהם, וידעו כי עירומם הם" (ג:ז)! איך היה בכוחה של אכילת התאנים להביא לתוצאה הזו? האם קודם האכילה מפרי עץ הדעת לא ידעו אדם וחוה שהם עירומים? ועוד - בהמשך גם הקב"ה קושר בין האכילה הזו לבין הידיעה שהם עירומים: "מי הגיד לך כי עירם אתה? המן העץ אשר צויתך לבלתי אכל ממנו, אכלת?" (ג:יא). מה אם כן הקשר?

ז. לאחר האכילה מהפרי האסור הפריע העירום לאדם וחווה, בניגוד ל"ולא יתבוששו" האמור לעיל, וגרם להם להתחבא בין עצי הגן: "ויתחבא האדם ואשתו... ויאמר (אדם)... ואירא כי עירם אנכי, ואחבא" (ג:ח-י). למה העירום, שעליו נודע להם עתה, גרם לאדם וחווה לפחד ולהתחבא?

ח. לפני גירושם של אדם וחווה מגן עדן, עשה להם הקב"ה בגדים: "ויעש ה' א-להים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבשם" (ג:כא). מדוע "טרח" בכך הקב"ה בעצמו ולא הטיל את המלאכה על אדם וחווה, ומדוע עשה להם הקב"ה דווקא בגדי עור, במקום בגדי צמר או פשתן?

שאלות אלו העסיקו פרשנים ופילוסופים מימי חז"ל ועד ימינו, ואנו כדרכנו ניצמד לפשט הכתובים באופן בלתי אמצעי. על-מנת להסביר למה התאנה כונתה "עץ הדעת טוב ורע", ניצור במשל על איש עשיר שבנה עבור תושבי כפר מסוים בית כנסת מפואר: העיצוב היה מעולה, הכיסאות נוחים ומרווחים, וארון הקודש - ייחודי ביופיו. בכל שבת הכין אותו הגביר "קידוש" וארוחת מלכים עבור המתפללים והזמין את כל אנשי הכפר ליהנות מבית הכנסת שלו (בלי לשלם דמי חבר או לקנות מקומות לימים הנוראים). ואולם גזרה אחת קבע הגביר: כיסא מיוחד בבית הכנסת, הכיסא השביעי בשורה השתים עשרה חייב להישאר פנוי תמיד. לא היה שום דבר ייחודי בכיסא זה. הגביר גזר שאיש לא ישב בו, משום שרצה כי שבכל עת שיראו המתפללים את הכיסא הפנוי, יזכרו ויידעו שהם רק אורחים בבית הכנסת, והגביר הוא בעל הבית. מתפלל שיעז להפר את האיסור לשבת בכיסא המיוחד הזה - התנהגותו תיחשב לבלתי-מוסרית, שכן עצם ישיבתו על הכיסא האסור יש בה משום ערעור על בעלותו של הגביר על בית הכנסת.

הנמשל ברור. האיסור על אכילת פרי עץ הדעת היה שרירותי, ומטרתו הייתה שיידעו אדם וחווה שיש בעל בית לגן עדן, וחוקי המוסר הבסיסיים של טוב ורע מכתיבים להם לציית להוראותיו של בעל הבית, הקב"ה. רעיון מקביל קיים ברבות ממצוות לא-תעשה שבהן נצטוונו, כגון האיסור באכילת בשר חזיר. איסור זה נובע מעצם גזרתו של הקב"ה, כמו שכתבו חז"ל: "לא יאמר אדם: אי-אפשי (אין רצוני) לאכול בשר חזיר. אלא יאמר, אפשי (אני רוצה), ומה אעשה, אבינו שבשמים גזר עלי כך" (ספרא, ויק' כ:כו). במילים אחרות, הסיבה היחידה להימנע מאכילת חזיר היא העובדה שהקב"ה אסר עלינו את אכילתו.

עתה נחזור לסיפור גן עדן ונבין את המשך השתלשלות האירועים. גן עדן היה מקום מלא נפלאות טבע רבים. אולם מלבד הצמחים והעצים היפים היו בתוכו גם חיות, וביניהן חיות טרף, ולמרות שאדם וחווה היו חשופים לסכנות הללו - "ערֶמֶם", הם לא חששו - "לא התבששו" (למשמעות דומה של השורש, ראה יש' מד:יא) - מפני שהם חיו בתחושה שהקב"ה מגן עליהם. בסופו של דבר אכלו אדם וחווה מעץ הדעת, ובניגוד לאזהרה של הקב"ה - "ביום אכלך ממנו, מות תמות" - לא קרה להם דבר! האיום נראה להם כאיום סרק. הם לא הבינו כי הפירוש הנכון של אזהרת הקב"ה הוא שעם האכילה מעץ הדעת הם יהיו לבני-תמותה, ועקב אי-קיומו של האיום, על-פי פרשנותם שלהם, הם הפסיקו לסמוך על הקב"ה שיגן עליהם, וזו משמעות הכתוב: "ותפקחנה עיני שניהם, וידעו כי עירמם הם". העדר העונש המידי על אכילת התאנים גרם להם לחוש שהם "ערֶמֶם" בפני הסכנות שבגן, בלי מגן שאפשר לסמוך עליו, ולכן ניסו להגן על עצמם כמיטב יכולתם - "ויתפרו עלי תאנה ויעשו להם חגרת" (ג:ז), ומתוך פחד התחבאו בין עצי הגן. אז נגלה עליהם הקב"ה וגזר עליהם גירוש מגן עדן.

על פי פירוש זה, גירושם של אדם וחווה מגן עדן לא בא כעונש על העברה של אכילת פרות אסורים. על כל עברה, אפילו החמורה ביותר, אפשר לעשות תשובה שמביאה למחיקת העברה, כמו שנכתב בספר יונה על אנשי נינוה: "וירא הא-להים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה, וינחם הא-להים על הרעה אשר דבר לעשות להם, ולא עשה" (ג:י).

רעיון התשובה תופס מקום מרכזי במסורת שלנו. מה הייתה אפוא הסיבה לגירוש אדם וחווה מגן עדן? הסיבה היא שהישיבה בגן עדן נועדה לבני אדם בעלי אמון מלא ומושלם בקב"ה. כאשר אדם וחווה הרגישו צורך להתחבא מפני הקב"ה - "וישמעו את קול ה' א-להים מתהלך בגן לרוח היום, ויתחבא האדם ואשתו מפני ה' א-להים בתוך עץ הגן" (ג:ח) - הם גילו בכך את חוסר האמון שלהם בקב"ה, אמון שנפגם ולעולם לא ניתן להחזירו לשלמותו. הגירוש מן הגן היה פועל יוצא של חוסר האמון של אדם וחווה, שהראו בהתנהגותם שאין הם מתאימים עוד להישאר בגן עדן: "וישלחו ה' א-להים מגן עדן לעבד את האדמה אשר לקח משם" (ג:כג).

הנקודה האחרונה בסיפור גן עדן קשורה ב"כתנות עור" שעשה הקב"ה עבור אדם וחוה. אפילו אחרי גירושם מגן עדן - לא נטש אותם הקב"ה. על-מנת שלא יהיו חשופים – "עירָמם" – לסכנות של העולם מחוץ לגן, עשה להם כותנות עור שמסמלות את המשך הגנתו עליהם. בניגוד ל"עלה תאנה" שהם הכינו לעצמם, הכותנות שעשה להם הקב"ה היו מעור, חומר חזק מאוד המשקף את ההגנה האיתנה והעמידה של הקב"ה. בכותנות העור האלה מזכיר הקב"ה לאדם וחוה כי גם כאשר הם מחוץ לגן עדן, הוא, ברחמיו האינסופיים, לעולם לא ייטוש אותם, ותמיד ישגיח וישמור עליהם.

פרופ' נתן אביעזר
המחלקה לפסיקה

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
כתובתנו באינטרנט: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha/>